

TeVoet Wandelroute 026: Rondje om Garderen (Gld)

Achtergrondinformatie: Een kennismaken met landschappelijke en cultuurhistorische pareltjes van de Midden-Veluwe

Deze rondwandeling is gemaakt en voorzien van achtergrondinformatie door Jos van der Heide, en beschreven in Lopend Vuur van september 2021.
In dit document de achtergrondinformatie. Er is een *apart document met de routebeschrijving*.

De Veluwe: het grootste en een van de mooiste natuurgebieden van Nederland. De schoonheid hebben al veel mensen ontdekt: het is niet voor niets een van de grootste toeristische attracties van ons land. Maar die schoonheid beperkt zich niet tot de toeristische hotspots: juist naast de gebaande paden is veel moois te ontdekken.

Rond Garderen komen veel van deze interessante elementen bij elkaar. Met deze wandeling komt je daar langs en ziet bijzonderheden als Dansende Bomen, Doodijskuilen, Boombossen en Woeste Gronden, en dat gelardeerd met weidse uitzichten, uitgestrekte bossen, glooiende heidevelden en tekenen van historische menselijke bewoning: het resultaat van zo'n 200.000 jaar inwerking van natuur en mens.

Het landschap

De Veluwe is grotendeels gevormd in de voorlaatste ijstijd, het Saalien, zo'n 125.000-200.000 jaar geleden. Het aaneengesloten landijs bereikte toen vanuit Skandinavië het noorden van ons land, grote uitlopers schoven door tot zo'n beetje waar nu de Rijn ligt. Daarbij stuwden ze eerdere rivierafzettingen van zand en grind opzij en vooruit en vormden zo **stuwwallen** van honderden meters hoog, tientallen kilometers lang en kilometers breed met daartussen diepe dalen.

De stuwwallen zijn sindsdien door erosie wel veel lager geworden, maar op het **Houtdorperveld** kun je je met enige fantasie een beeld vormen van hoe dat er uitgezien moet hebben. Je staat daar op de westelijke Veluwse stuwwal (die zo'n beetje loopt van Ermelo tot net voorbij Garderen), en hebt een kilometerswijd vergezicht over het door het ijs uitgesleten dal op de oostelijke tweede stuwwal (die zo'n beetje loopt van Hattem tot Arnhem).

Bij het terugtrekken van het ijs braken grote brokken van de uitlopers af, soms honderden meters lang en tientallen meters dik en breed. Bij het verder terugtrekken van het landijs bleven deze in het landschap achter om daar vervolgens als het ware te worden ingepakt in het sedimentair materiaal dat met het smeltwater meekwam. Toen de brokken uiteindelijk ook smolten bleven grote kuilen in het landschap achter: de **doodijskuilen**. De wandeling voert je door de **buurtschap Ouwendorp** langs De Del, de grootste doodijskuil van Nederland.

Wil je deze van dichtbij bekijken: loop even binnen bij de Ouwendorper Hoeve aan het eind van de buurtschap, een biodynamisch bedrijf met een boerderijwinkel (als ze niet open zijn: bel even!). Je hebt er een fraai uitzicht over de glooiingen van De Del met hun kruidenrijke bekleding, met daarop verschillende zeldzame huisdieren als Lakenvelder runderen, Bonte Bentheimer varkens en Fries-Zeeuwse melkschapen. De boerin vertelt je graag over de historie van het landschap en de boerderij.

Na het terugtrekken van het ijs heerste er een toendraklimaat met lage temperaturen en harde wind. Er was een kaal en onherbergzaam landschap overgebleven. De ondergrond bestond overwegend uit zand en grind: niet erg vruchtbaar, wel erg waterdoorlatend. Langzamerhand werd het warmer en kreeg de vegetatie een kans. De hogere gronden raakten spaarzaam begroeid met dennen en berken; in de (iets vruchtbaardere) dalen kwamen eiken en beuken tot ontwikkeling. Dat was waar leem was ontstaan onder de dikste ijslaag waar stenen en zand werden vermalen, aangevuld met kleiafzettingen in beken en riviertjes. Na verloop van (lange) tijd was de Veluwe bedekt met uitgestrekte wouden waarin volop dieren leefden (en leven) als everzwijnen, reeën, herten en eekhoorns (en wolven!). En vogels: o.a. buizerds, zwarte en groene spechten, valken e.a.

De mens in dit landschap

De eerste mensen vestigden zich hier zo'n 5000 jaar geleden. Grote delen van ons land waren toen nog niet bewoonbaar omdat het daar te nat was. In de Veluwse bossen groeiden noten en andere vruchten en leefden genoeg dieren, maar er waren twee belemmeringen voor een sterke bevolkingsgroei. Op de eerste plaats was er op de schrale grond alleen kleinschalige landbouw mogelijk. En ook was op de droge grond water, uiteraard een levensbehoefte voor mens, plant en dier, niet ruim beschikbaar. Samen zorgde dit er voor dat er geen grote leefgemeenschappen konden ontstaan. De hele Veluwe was bezaaid met kleine **buurtschappen** rond vennetjes, plekken waar leemafzettingen zorgden voor een waterdoorlatende bodem. Vrijwel elke buurtschap had toen zijn eigen begraafplek in de vorm van een **grafheuvel**; het grote aantal daarvan verspreid over het hele gebied laat zien hoeveel van die buurtschappen er zijn geweest. Ook nu nog zijn de sporen van deze bewoningsstijl nog zichtbaar.

Ouwendorp is een mooi voorbeeld van zo'n buurtschap. Het telt een paar (fraaie) boerderijen, in de buurt een (inmiddels drooggevallen) vennetje, dichtbij de bossen, en landbouwvelden rondom; even buiten het dorp liggen grafheuvels (op landgoed 't Sol).

Vanaf de Middeleeuwen veranderde het landschap door ingrepen van de mens sterk. Er werd ijzeroer gevonden; voor het bewerken daarvan tot ijzer was veel houtskool nodig. De bodem was zeer schraal, zodat er voor landbouw steeds moest worden opgeschoven naar nog enigszins vruchtbare plekken. In de 17de eeuw had de VOC voor de bouw van de vloot voor de Indiëvaart zoveel hout nodig dat overal in Nederland bossen met geschikt hout werden kaalgeslagen: ook de Veluwe ontkwam niet aan dat lot. Al met al vond er een grootschalige houtkap plaats en resteerden er vrijwel alleen de **Woeste Gronden**: lichtglooiende velden, vooral begroeid met heide en verspreide bosschages en struiken, daarbij grote zandverstuivingen. Het Houtdorper Veld, samen met het aanpalende Speulderveld het grootste aaneengesloten heideveld van Nederland, geeft een goed beeld van hoe die gronden er uitzagen. Hier was het voor de mens moeizaam overleven: alleen met schapenteelt lukte dat enigszins. Maar dan nog waren de omstandigheden zeer zwaar: veel mensen trokken weg.

Hier en daar hadden grotere bospartijen de kaalslag overleefd, b.v. als ze in particulier bezit waren. De wandeling voert je door zo'n bos, **het Speulderbos**. Dit is een **boombos**, een bos waarvan de bomen niet grootschalig zijn aangeplant maar op natuurlijke wijze tot ontwikkeling zijn gekomen. Omdat ze nooit volledig zijn gekapt behoren ze tot de oudste bossen van Nederland. Toch werd er wel steeds hout uit gehaald voor dagelijks gebruik. Voor

dat doel hadden rechte en voldoende dikke stammen de voorkeur en bleven de magere en kromme beuken en eiken over.

Het resultaat daarvan kun je goed zien net ten noorden van Garderen, in het “**Bos van de Dansende Bomen**”!

Het zand van de verstuiwingen op de Woeste Gronden werd regelmatig weer verder geblazen, zodat de heuvels nooit (erg) hoog werden. Dat was anders als er een oude bospartij in de weg stond: het zand werd wel een stuk het bos ingeblazen, maar werd dan vastgehouden door de bomen waardoor het daar achterbleef.

Zo zijn b.v. de **Garderense Duinen** ontstaan, een duinenrij in het midden van het Speulderbos.

Pas in de 19de eeuw werd de leefsituatie op de Woeste Gronden voor de overgebleven bewoners zó ondragelijk gevonden dat de staat besloot deze te gaan herbebossen (en de opkomende mijnindustrie had veel hout nodig, dus het verkregen hout kon profijtelijk worden gebruikt, een aantrekkelijke “bijkomstigheid”!). De wandeling brengt je door de Boswachterij Garderen, een voorbeeld van zo’n project. Daar is te zien dat de herbebossing oorspronkelijk op industriële wijze plaatsvond: snelgroeiende exotische bomen werden strak in het gelid in lange rijen aangeplant. Inmiddels wordt er naar gestreefd de oorspronkelijke biodiversiteit te herstellen door meer inheemse soorten aan te planten.

De moderne tijd

Voor de exploitatie van het herbeboste gebied kwam veel daarvan in de vorm van **landgoederen** in particulier bezit. Die werden niet alleen ingezet voor de bosbouw, maar ook werden ze door de nieuwe eigenaren wel ingericht als “lustoord”: een gebied om te genieten van de natuur en het buitenleven. Zo ook het **landgoed ’t Sol**. Oude Woeste Grond, inmiddels gedeeltelijk bebost met een parkachtige inkleding en arboretum. Midden vorige eeuw verzamelde de eigenaar tijdens zijn wandelingen volop zwerfkeien; op het hoogste punt van het landgoed bouwde hij daarmee een bankje van waaraf je een fraai uitzicht over het park hebt met een doorkijkje naar de Garderense Enk en de Garderense molen. In de voormalige zandafgraving op het landgoed vind je diverse bijzondere mossoorten. Die zijn hier gekomen vanwege het bijzondere microklimaat in de kuil: door de ingesloten ligging kan het er zeer warm worden, en vanwege de lage ligging is het er extra vochtig. De zeer schrale vegetatie geeft de kuil een uitstraling van toendra of steppe.

Een bijzonder gebied is ook natuurgebied **De Wilde Kamp**, een gebied dat vroeger eigendom was van het Garderense **maalschap**. Een maalschap is een in de vroege middeleeuwen ontstane organisatievorm van gemeenschappelijk grondbezit, waarbij de belanghebbenden een evenredig deel van de opbrengsten kregen. De oorspronkelijke heidevelden werden gedeeltelijk bebost met eiken, dennen, vliegdennen en jeneverbessen. De eiken werden regelmatig gekapt; het hout werd gebruikt voor de bouw, voor hekwerken en als brandstof, de schors was voor leerlooierijen. Toen dat laatste rond 1920 tot een eind kwam werd het hakhout verder ongemoeid gelaten; de stronken zijn inmiddels uitgegroeid tot reusachtige boomgroepen. Langs de oude houtwal achter op dit gebied groeien planten als bosklaverzuring, salomonszegel, bosbes, kamperfoelie, koekoeksbloem, nagelkruid en look; ook zijn er zes grafheuvels te vinden.

Ter inspiratie voor een extra beleving van de wandeling de volgende overweging uit 1880 van Frederik van Eeden, die hier destijds ook rondwandelde:

“ Om gezond en opgeruimd te blijven hebben wij dennengeur en wilde bosschen hoog noodig. Ongelukkig de mensch, die op stoelen en banken, al is 't ook met groene kussen, zijn leven slijt en vergeet dat het leven der menschen niet kan worden afgescheiden van het leven der natuur.”

Met dank aan de Koninklijke BDU-uitgeverij voor het boek “Garderen, baken in het groen” en Nelleke Meersma en Adriaan Antonis voor hun informatie.